

ԻՄԱՍՏԱՆԻՆ ԽԻԱՍՐ

ԵՒ

ՏՈՎԵՐԹԱՅ ԳԻՐԲԸ

ԽԻԱՍՐ իմաստունը, որ այս մաս ժա-
մանակներս այնչափ խօսել կու տայ իւր
վրայ¹, թէ ով էր, որդէն իսկ ըսինք Քաղ-
մաղկայիս, 1898 Հոկտ. 488 էջին մէջ, Կ'ու-
զենք խօսիլ դարձեալ այն կապին վրայ որ
Տոլքիթայ Գիրքը² իմաստուն խիկարու Պատ-
մութեան հետ կը զուգէ:

Պ. Հոֆման, ուսուցիչ Գիլի Համալսա-
րանին մէջ, առաջին անգամ այդ երկու գրոց
յարաբերութիւնը մասնաւոր ըրաւ Համառո-
տիւ, 1880ին³։ Թուի թէ՛ նոյն ժամանակ
ժանօթ էր իրեն խիկարու Պատմութեան պա-
տառիկ մը միայն, զոր դտած էր ասորերէն
ձեռագրի մը մէջ, և պարզ այն մտաւ⁴ որ խի-
կար իւր խրատներով կը գաւառարակէ զյա-
թան. այնու հանդերձ՝ Հոֆման արթնուն զըտ-
նուեցաւ այս ածունները Տոլքիթայ Գրոց ա-
նուանց մերձեցնել: Եւ որովհետեւ խիկարու
Պատմութեան ամբողջութիւնը ձեռքը չունէր,

Համարեցաւ թէ այդ երկը՝ որուն կտորը գտեր
էր, Տոլքիթայ Գրոց ծնունդ մ'էր, և թէ նոյն
գործը կապմակերպուած էր՝ Տոլքիթայ Գրոց
չորս կէտերովս, ասորի եկեղեցականի մը
ձեռքով:

Նոյն խնդրոյն նկատմամբ, Պ. Լիծ-
պարսքի⁵, հետեւեալ իրաւացի խորհրդածու-
թիւնը կ'ընէր 1894ին. «Ասորի եկեղեցա-
կան մը կարող չէր այնպիսի գիրք մը գրել՝
ուր կրօնից մեծ անտարբերութիւն մը կը
տիրէ. . . » Անտարբերութիւն՝ բացատրու-
թիւնը յոյժ տկար կ'երեւի, եթէ նկատենք,
բոլորովին բազմաստիճանեան, հին ձեւը,
որ պահուած է Հայկական թարգմանութեան
մէջ⁶:

1890ին, Հոֆմանի գրութենէն տասը տա-
րի վերջ, բաղմաւորին արեւելագէտ Քահանայ
մը՝ Պէքէլի, նոյն առնն ուսուցիչ ինսպրուքի
Համալսարանին մէջ, իսկ հիմա վննայի,
խնդիրը իւր պատշաճ ասպարիդին մէջ գրաւ,
նամակով մը առ Արեւելեան Լոնտոնի (1890,
II. թ. 170): Յետ նշանակելու Տոլքիթայ
Գրոց այլեւայլ անցքերը՝ ուր յիշատակութիւն
կայ խիկարու, կը յանելու. « խիկարու պատ-
մութիւնը անհրաժեշտ հարկ է որ ժանօթ
և եղած ըլլայ Տոլքիթայ հեղինակին, իսկ
« այն կարծիքը, իբր թէ ձեռք մը՝ դիւրու-
« թեամբ յօրինած ըլլայ սոյն պատմութիւնը՝
« Տոլքիթայ Գրոց չորս ակնարկութեամբք

1. 1893ին վննայի Համալսարանին ուսու-
ցիչ մը V. Jagie, կը հրատարակէր ի Byzantische
Zeitschrift (I, էջ 107) մասն հին ձե-
ռագրի մը թարգմանութիւնը: — 1896ին, Mark
Lidzbarski, Գիլի Համալսարանին, ասորերէն
ձեռագիր մը կը թարգմանէր, արար բնագիր
մը լուսաբանելով: — 1898ին, մարտի Con-
temporary Review հանդիսին մէջ, E. — J. Dil-
lon, նշանաւոր հրատարակիչը, ասորի հին ոգ-
տաշատ բնագիր մը, անգղիերէն թարգմանու-
թեամբ ծանոթացուց: Եւ գրեթէ նոյն առնները
F. — C. Conybeare կ'իմացընէր, Folk-Lore անգ-
ղիերէն թարգմանէր (յունիս 1898, էջ 166) թէ
այլ երկու հեղինակաց հետ միացած՝ պիտի հրա-
տարակէր հայ բնագիրը՝ Հատորի մը մէջ, որ խի-
կարու Պատմութեան ամեն կտրուկը թարգմա-

նութիւնքը պիտի պարունակէր. և յիշուի լոյս
տեսաւ տարւոյս սկիզբը գեղեցիկ Հատոր մը:
Քաջի խննցմէ եղան ուրիշ շատ գիտնականներ
խօսող խիկարու վրայ, որոց մասին մանրա-
մասն և ամփոփ տեղեկութիւններ կու քայ
Հանքիս Ռմա. (1899, Փետր. էջ 33, և այլն):
2. G. Hoffman: Auszüge aus syrischen Ak-
ten Persischer Märtyrer, 1880. — ի հաւաք-
ման, Abhandlungen für die Kunde des Mor-
genlandes, VII, 3 Hft., էջ 182-183.

3. Lidzbarski: Zum weisen Achikar; Zeit-
schrift der Deutschen Morgenlændischen Ge-
sellschaft (LXVIII, 1894, էջ 673).

4. Պ. Կոնրէրէր կը ծանուցանէ թէ Հայերէն
ուրիշ օրինակաց մէջ՝ « քրիստոսեայ զգացու-
մը ընթած է այս հին ձեւը »:

« առ Արեւաբարոս, և ոչ վայրկեան մը կարելի
« է պաշտպանել: Յիւրաքի, Տոբիթայ վրայ՝
« որ Արեւաբարոս Հօրեղայք է՝ ըստ Ս. Կրօն,
« ոչ մի ակնարկութիւն կայ խիկարու բոլոր
« դրոցը մէջ: Մանաւանդ թէ, խիկար (իւր
« պատմութեան մէջ) կը ներկայանայ իբր
« Հնթանոս, որ ապա ազօտ ծանօթութիւն
« մը կը ստանայ ճշմարիտ Աստուծոյ վրայ:
« Այդ գրքին կրօնական խազը շատ ներ-
« գաշնակութեան մէջ չէ, և գոցեց այդ մասը՝
« գրոցա առաջին անգամ յօրհնոսեան վերջը
« մոռտ գտած է »:

Այս յետին խորհրդածութեամբ, Պիքքէլ
ճշմարիտ գիտնականն մը Հմայող մտաց
ցոյցը կու տայ. իբր նախազգացմամբ մը
ճանչցեր է, — զոր չէր կրնար ճանչնալ զբաժ
ժամանակ — Հայկական Հին թարգմանու-
թիւնը, ասոր պարզապէս բազմաստղածեան
յառաջաբանովը, որ թուի՝ թէ նախնական
ձեւը կը ներկայացընէ:

*
* *

Հայկական մատենագրութեան ամենամեծ
յարգն յայտն է, որ պահած է թարգմա-
նութեանց ձեռքը, ոչ սակաւ ասորի և յայն
գործեր, որոց բնագիրը կորուսած են: Սակայն
նա, ամէն բան անտարբեր կերպով արտա-
գրած և պահած չէ. վասն զի իրեն ընդհանուր
բնագրովն հիմնովին բրիտանոսիայ էր, այն-
պէս որ մեր օրերուն Եւրոպացի մատենագիր
մը ցաւ յայտնած է՝ թէ Հայ Հին պատմա-
գիրը « աւելին չեն քաղած ժողովրդական
պատմութեանց, առասպելական զրուցաց և
կռապաշտ աւանդութեանց գանձարանն »¹ :
Անշուշտ այս բանը բացարձակապէս օտար
էր իրենց նպատակին, և պիտի չկարենային
ըմբռնել՝ Եւրոպայ գարեբու Համար առաս-
պելական ուսումնասիրութեանց Հաւաքածոյ
մը յօրինելու գաղափարը:

Հայկական մատենագրութեան այս ամէն
սովորութիւնները և խորշումները ճանչնա-
լէն վերջ, աւելի եւս ուշադրութեան արժա-
նի կ'ըլլայ խիկարու Հայ թարգմանութեան
բազմաստղածեան դրոշմը: Յայտնի է որ
բրիտանոսիայ վիթուրտի մը մէջ՝ յորում Հայ
թարգմանիչը կ'ապրէր, խիկարու Պատմու-
թիւնը բազմաստղածութեան ոճի մը վե-
րածելու գաղափարը պիտի չկարենար ու-
նենալ, եթէ երբեք իւր բնագիրը միաս-
տուածեան էր:

Հայ թարգմանութիւնը, ինչ որ ալ ըլլայ
իւր թուականը, Հին բնագիր մը թարգմա-
նութիւն է, — կամ ասորի կամ յայն, նման
ուրիշ այնչափ Հայ թարգմանութեանց — և
այս թարգմանութիւնը՝ բրիտանոսիայէն
ստորուած մատենագրութեան մը մէջ կա-
տարուած է արգարեւ մեծ զարտուղու-
թեամբ, ճշգրտութեամբ և կրօնական գաղա-
փարներու առանց՝ և է նախապաշարման
Եւ պահեր է այն բազմաստղածեան գոյնը,
զոր Հայերէն յետնագոյն օրինակներ աւեր
են բրիտանոսիայ խղճմտութեամբ մը: Եւ աւ-
րեր են ամբողջովին, — ըստ վկայութեան
Պ. Կոնիքիլիի — և ոչ միտամբ՝ ինչպէս որ
կ'ընեն խիկարու Պատմութեան այլ թարգ-
մանութիւնը, ասորին, արաբն, և այլն: Այս
յետին թարգմանութեանց մէջ միաստղածու-
թիւնը այնպէս ազդեցուած է, ինչպէս նոր
կտոր մը Հին զգեստու վրայ: Սկիզբէն կռա-
պաշտ էր խիկար, և յանկարծակի աստուա-
ծապաշտ կ'ըլլայ, կամ լաւ եւս, իւր աս-
տղածները կոչելէն վերջ, կը դիմէ առ միակ,
առ ճշմարիտ Աստուած: Ուրեմն յայտնի
սրբապատմութիւն մը կայ աստ, ի կիրառութիւն
միաստղածեան ընթերցողաց, և յամենայն
զէպս — կարեւոր է ըսել — սրբագրուած՝
նախնականն է:

Կը յուսանք հետզհետէ լուսարանել խնդիրս:

ՍՈՒՐՃ — Կը խօսի ազգազրական
ճապարակական, քաղաքական, զրախօսական
նիւթոց վրայ: Խմբագիր Անտիօք Արասխա-
նեանց: — Գիծմ է տարեկան 30 ֆռ.:

Հասցէ TIFLIS, Rédaction de la revue MURCH.

1. Տես և բառն Armenische Sprache, Schrift
und Literatur, Պ. Հիմբելի յոժ շահեկան աշ-
խատութիւնն, երկրորդ տպագրութիւն, Votzer
und Welte's Kirchenlexikon.